

İbn Teymiyye'nin İmamet Teorisinde Yöneticinin Tayini Problemi

ADEM ERYİĞİT^a

Öz: Hz. Peygamber'in vefatı sonrası, İslam toplumu kendi liderini belirleme sorunu ile karşı karşıya kalmıştı. Bu konuda Kur'an ve Sünnet'te açık bir nass bulunmaması konuyu biraz daha zor hale getirmekteydi. Ancak, sahabeler Kur'an ve Sünnet'teki yönetimle ilgili temel ilkeleri esas alarak, kendi içtihatları ile ilk halifeyi belirlemişlerdir. Her ne kadar ilk kriz bu şekilde çözülmüş olsa da yöneticinin tayini konusunda kesin kurallar olmaması, hem Raşit Halifelerin son dönemlerinde hem de daha sonraki devirlerde mevcut yöneticinin meşruiyetinin tartışılmasına neden olmuştur. Özellikle, istihlaf yönteminin daha sonraki devirlerde saltanatın babadan oğla aktarılmasına bir meşruiyet aracı sayılması ve şartların doğurduğu zor kullanarak iktidara gelme yönteminin de Sünnî gelenekte zaruretten dolayı meşru kabul edilmesi, bu yöntemlerin İslam toplumunda yerleşik hale gelmesine sebep olmuştur. Siyasi olarak Müslümanların birliğinin bozulduğu ve birçok Müslüman devletlerin ortaya çıktığı bir devirde, Memlûklü ülkesinde yaşayan İbn Teymiyye, imamet/siyaset sorunlarıyla da ilgilenmiş ve bu konuda eserler vermiştir. Selefî geleneğin en önemli simalarından olan İbn Teymiyye'nin konuya bakışının incelenmesi, selefî düşünce imamet anlayışının anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: İbn Teymiyye, imamet, yöneticinin tayini.

^a İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü
eryigit81@hotmail.com

The Problem of Determining the Manager in the Imamate Theory of Ibn Taymiyyah

ADEM ERYİĞİT

Abstract: After the death of the Prophet, Islamic society was facing the problem of determining its leader. The fact that there was no clear nass in the Qur'an and Sunnah made it more difficult. However, the Companions determined the first caliph with their own case-law on the basis of the basic principles of opinion in the Qur'an and Sunnah. Although the first crisis was solved in this way, the lack of certain rules on the determination of management caused the discussion of the legitimacy of the current manager both in the late and later ages of the Rashid Caliphs. In particular, the fact that the method of arbitration as a means of legitimacy to transfer the sultanate from the father to the son at later times, and that the method of coming to power with the use of force created by the circumstances has been accepted as legitimate in the Sunni tradition caused these methods to become established in the Islamic society. When the unity of Muslims became corrupted and many Muslim states emerged, Ibn Taymiyyah, who lived in the country of Mamluklu, tackled the problems of imamate/politics and published some works on this subject. An examination of Ibn Taymiyyah's view on this subject, which is one of the most important figures of the Salafist tradition, will contribute to the understanding of Salafist's idea on imamate.

Keywords: Ibn Taymiyyah, imamate, determining the manager.

1. İmamın/Yöneticinin Tayini

Müslümanların büyük bir kısmını oluşturan Ehl-i Sünnet, ilk kuşaktaki Raşid Halifeler dönemi uygulamalarına, hakiki hilafet nazarıyla bakar. Bu hilafetin üzerine kurulduğu temelleri, yapılan uygulamaları İslam'a dayalı bir sistemin ve düzenlemenin vazgeçilmez ilkeleri olarak kabul eder.¹ İlk halifelerin yönetime geliş biçimlerindeki yöntemler ve bu ilk döneme ait siyasal deneyimler dini açıdan bağlayıcı bir durum oluşturmuştur. Ancak ne Kur'an ne de hadislerin bazı genel ilkeler dışında seçimle ilgili açık ve bağlayıcı hükümler koymaması, konunun daha çok ümmetin içti-hadına bırakıldığı gerçeğini göstermektedir. Nitekim Hz. peygamberin vefatından sonra sahabelerden bazıları yönetim işine talip olmuş ve ashâb kendilerini yönetecek kişiyi belirlemek için büyük gayret sarf etmiştir.

Şiîler hariç İslam siyaset teorisyenleri, ilk halifelerin tayinlerinde ortaya çıkan seçim şekli ve usullerini esas alarak, imamın tayiniyle ilgili bazı yöntemler belirlemişlerdir. Bunların birincisi, Hz. Ebû Bekir'in seçilmesinde uygulanan *ihhtiyar* yöntemidir.² Mutezile ve Cebriye de iktidara gelme yöntemi olarak akid ve ihtiyar kabul eder.³ Diğer yöntem ise, Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Ömer'i veli-aht olarak belirlemesi ile ortaya çıkan *istihlaf* veya *veliaht* usulüdür. İhtiyar yöntemine göre, *Ehlu'l-hal ve'l-akd* tarafından imam/yönetici belirlenir ve onunla imamet akdi yapılır.⁴ Ehlu'l-hal ve'l-akd'in kimler olduğu ve sayısının kaç kişi olduğu konusu alimler arasında ihtilafıdır.⁵ Mâverdi'ye göre, halk nezdinde muteber kimselerden oluşan Ehlu'l-hal ve'l-akd, bir kişiyi belirleyip ona biat ederse halkın da biat etmesi gerekir. Ancak biat edilmemesi durumunda

¹ Rayyıs, Muhammed Ziyauddin, İslam'da Yönetim Sistemi ve Temelleri, çev. İbrahim Sarmış, Fecr Yayınları, Ankara, 2017, s. 165.

² Mâverdi, *Ahkâmu's-Sultâniyye*, s. 6.

³ Ay, Mahmut, *Mutezile ve Siyaset*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2002, s. 70.

⁴ Mâverdi, *Ahkâmu's-Sultâniyye*, s. 6; el-Pezdevî, Ebû'l-Yüsr Muhammed, *Usûlü'd-Dîn*, thk. Hans Peter Linss, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, Kahire, 1963, s. 194.

⁵ Cüveyni, İmâmu'l-Haremeyn, *el-İrşâd ilâ Kavâti'l-Edille fi Usûli'l-İ'tikâd*, thk. Ahmed Abdurrahîm es-Sayih ve Tevfik Ali Vehbe, Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, Kahire, 2009, s 326; Mâverdi, *Ahkâmu's-Sultâniyye*, s. 6-7; Pezdevî, *Usûlü'd-Dîn*, 194.

insanlar biate zorlanmaz çünkü biatte esas olan rızadır.⁶ İslam düşünürleri, seçim yöntemleri ve detayları ile ilgili burada aktaramadığımız birçok teorik kural ve esaslar ortaya koymuşlardır. Fakat pratikte bu kuralların ne kadarının dikkate alındığı ve uygulandığı ise ayrı bir tartışma konusudur.

İmamın/yöneticinin tayini konusunda en çok tartışma sebebi olan husus belirli bir kişinin imameti hakkında nass olup olmadığı meselesidir. Şîî düşünülere göre, imam nassla belirlenir ve Hz. Ali'nin hilafeti hakkında açık nasslar bulunmaktadır.⁷ Sünnî düşünürler ise bu görüşü reddetmek için eserlerinde bu konuya özel başlık ayırmışlar ve bu konuda uzun izahlara girişmişlerdir.⁸ Şîâ'ya cevap refleksi ile hareket eden Sünnî alimler, Hz. Ali'nin imameti hakkında nass bulunmadığını ispat etmeye çalışırken, Hz. Ebû Bekir'in imameti hakkında bazı nasslar zikretmek durumunda kalmışlardır. Bu durum, -ihtiyar ile tayini kabul edip, nass ile tayini reddeden- Sünnî çevrede de kendine özgü bir nass teorisi ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu teori "nass" kelimesi yerine "tenbih", "işaret" ve "delalet" gibi kelimelerle ifade edilmiştir.⁹

İbn Teymiyye, imamın tayini konusunda klasik kelimeler ve fıkıh kitaplarında imamın seçim yöntemleriyle ilgili verilen teorik kuralları, selefleri gibi ele almaz. İmametle ilgili birçok hususta olduğu gibi bu konuda da daha gerçekçi davranır. Sadece kitapların satır aralarında kalan, iktidarın ve iktidar mücadelesinin doğası gereği uygulanmayan teorileri konuşmak yerine yaşadığı dönemin siyasi gerçeklerini göz önünde bulundurarak daha realist yorumlar ortaya koymaya çalışır. Ancak onun bu gayreti, güç ve galebe yoluyla

⁶ Mâverdî, *Ahkâmu's-Sultâniyye*, s. 7-8.

⁷ Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerîm, *el-Milel ve'n-Nihal*, thk. Ebî Muhammed Muhammed b. Ferîd, Kahire, Mektebetu't-Tevfikîyye, 2003, c. I, s. 169-171.

⁸ Bağdâdî, *Kitâbu Usûlu'd-Dîn*, İstanbul, Matbaatu'd-Devle, 1928, s. 279 ve devamı; Cüveynî, *el-İrşâd*, s. 322-325; Pezdevî, *Usûlü'd-Dîn*, 198; Taftazânî, Sa'deddin b. Mes'ûd b. Ömer b. Abdullah, *Şerhu'l-Mekâsîd* I-III, thk. İbrahim Şemseddin, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2011, c. III, s. 491-496.

⁹ Geçit, Salih Mehmet, *İslam Kelamında Siyaset ve İmamet Tartışmaları*, Doktora tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 196; İlgili yaklaşımlar için bakınız Taftazânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, c. III, s. 491-496.

iktidarı ele geçirme yöntemlerini meşrulaştırma ve mümkün olan tek yöntem olarak kabul etme gibi anlaşılmaya sebep olabilecek niteliktedir. Biz onun bu yöndeki yaklaşımlarını *Zor Kullanarak İktidara Gelme* başlığı altında detaylı bir şekilde ele alacağız.

Bununla beraber Hulefayı Raşidin'in hilafete geliş şekillerini - kendine has bazı yaklaşımlar eklese de- genel anlamda geleneksel Sünnî anlayışa uygun olarak yorumlar. Bu manada İbn Teymiyye, iktidara geliş yöntemleri olarak ihtiyar, veliahtlık/istihlaf, şûra ve zor kullanarak iktidara gelmeyi kabul etmektedir denilebilir.

Ona göre, Hz. Ebû Bekir'in tayini, onun hilafetine delalet eden nassların irşadı ve yol göstermesiyle beraber, sahabenin icma ve ihtiyarı ile vuku bulmuştur. Sahabeler faziletlerini iyi bildikleri Hz. Ebû Bekir'i hilafet makamına layık görmüşler ve ona biat etmişlerdir.¹⁰ Yöneticiliğin en önemli gereklerinden olan güç ve nüfuza sahip olma vasfı da, Ehlü'ş-Şevke ve'l-Kudre ve sahabenin cumhurunun biat etmesi ile sağlanmış. Eğer Hz. Ömer ve beraberinde bazı kimseler Hz. Ebû Bekir'e biat etseler ve diğer sahabeler biat etmeselerdi Hz. Ebû Bekir halife olamazdı.¹¹ Çünkü yönetici olmak için en önemli şey güç ve nüfuz sahibi olmaktır ki, bununla ümmetin maslahatları yerine getirilebilir. Cumhuriyetin biati ile güç ve nüfuz sağlandıktan sonra, Sa'd b. Ubâde gibi bazılarının biat etmemesi hilafete hâlel getirmez.¹²

Hz. Ebû Bekir'den sonra Hz. Ömer'in seçilmesi ise, Hz. Ebû Bekir'in Hz. Ömer'i tavsiye etmesi ve sahabenin biatı neticesinde güç ve iktidara sahip olmasıyla gerçekleşmiştir. İbn Teymiyye, veliahtlık usulünü ifade eden bu yönetime geliş şeklinde, her ne

¹⁰ İbn Teymiyye, *Mecmû'u Fetâvâ Şeyhi'l-İslâm Ahmed b.Teymiyye*, I-XXXVII, nrş. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım el-Âsımî en-Necdî, Dâru Alemi'l-Kütüb, Riyad, 1991, c. 35, s. 48.

¹¹ İbn Teymiyye, bazı kelimacıların imamet akdinin dört kişinin biatı ile tahakkuk edeceğini, bazılarının iki bazılarının da bir kişinin biatıyla akdın gerçekleşeceğini söylediğini ancak bunun ehli sünnet âlimlerinin görüşü olmadığını ve ehli sünnete göre, bir kişinin imametinin sabit olması için Ehlü'ş-Şevke'nin muvafakat göstermesi gerektiğini belirtir. bkz. İbn Teymiyye, *Minhâcû's-Sünneti'n-Nebeviyye fî Nakdi Kelâmi'ş-Şi'a ve'l-Kaderiyye*, thk. Muhammed Reşad Salim, I-IX, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, 1986, c. I, s. 526-527.

¹² İbn Teymiyye, *Minhâcû's-Sünne*, c. I, s. 530.

kadar önceki halifenin tavsiyesi bulunsa da cumhurun onayının alınmasıyla imametın tahakkuk edeceğine ve kudret sahibi olunaçağına dikkati çeker.¹³

İbn Teymiyye, Hz. Osman'ın hilafetinin şura ile kararlaştırıldığı ve cumhurun biatı ile tahakkuk ettiğini belirtir. Hz. Ömer vefatından önce Hz. Osman, Ali, Talha, Zübeyir, Sa'd ve Abdurrahman b. Avf'dan oluşan bir şûra heyeti tesis etmiştir. Bu heyet-ten Hz. Talha, Zübeyir ve Sa'd kendi istekleri ile ayrılmıştır. Kalan üç kişi ise Hz. Abdurrahman b. Avf'ın hilafete aday olmayıp, diğer iki kişiden birini halife seçmesine karar verdiler. O da üç gün boyunca sahabenin ileri gelenleri ile uzun istişareler yaptı ve sonuç olarak sahabelerin Hz. Osman'ın hilafetinden yana olduğu neticesine varıldı. Bu neticeye binaen Hz. Osman'ın hilafeti şûra yoluyla belirlenmiş oldu ve sahabeler kendi rızaları ile ona biat ettiler.¹⁴ İbn Teymiyye, Hz. Osman'ın seçiminin bazı kimselerin ihtiyarı ile değil, istisnasız bütün sahabelerin biatı ile tahakkuk ettiğini ve bundan dolayı Ahmet b. Hanbel'in onunla ilgili "Osman'ın hilafeti kadar sağlam bir hilafet yoktur, onun hilafeti herkesin ittifakı ile gerçekleşmiştir" dediğini aktarır. ¹⁵İstişare ve ittifakla sahabe tarafından Hz. Osman'ın tercih edilmesi, İbn Teymiyye'ye göre Hz. Osman'ın, Hz. Ali'den daha üstün olduğuna delildir.¹⁶

Hz. Osman'ın seçiminde de Ehlü's-Şevke'nin teyidine vurgu yapan İbn Teymiyye, Abdurrahman b. Avf biat etseydi ve Hz. Ali ve diğer Ehlü's-Şevke olan kimseler biat etmeselerdi Hz. Osman'ın halife olamayacağını ileri sürer.¹⁷ İbn Teymiyye, Hz. Ali'nin tayini ile ilgili sahabeler arasında tam bir ittifakın sağlanmadığını Abdullah b. Ömer gibi birçok sahabenin biat etmediğini ve Talha gibi bazılarının da kerhen biat ettiklerini¹⁸ takriben Müslümanların yarısının biat etmediğini dile getirir.¹⁹ Hz. Osman'ın katli ile başla-

¹³ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, c. I, s. 532.

¹⁴ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, c. I, s. 533.

¹⁵ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, c. I, s. 532-533; Aynı eser, c. VIII, s. 313.

¹⁶ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, c. I, s. 534.

¹⁷ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, c. I, s. 533-534.

¹⁸ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, c. I, s. 535.

¹⁹ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, c. III, s. 316.

yan bu süreçte büyük bir fitne ortaya çıktığını, sahabe arasında ciddi görüş ayrılıkları meydana geldiğini ve Hz. Ali'nin böyle bir ortamda halife tayin edildiğini ifade eder. Hz. Ali hakkında insanların üç kısma ayrıldığını, bir kısmının onun yanında yer aldığını, bir kısmının ona karşı savaştığını ve bir kısmının ise tarafsız kaldığını belirtir.²⁰ İbn Teymiyye'ye göre, Hz. Ali'ye herkesin biat etmemiş olması onun hilafetinin meşruiyetine zarar vermez. Çünkü ona birkaç kişi değil, önemli bir kitle biat etmiş ve bu sayede güç ve şevket sahibi olarak halife olmuştur.²¹

Yöneticinin tayini konusunda Ehlü's-Şevke'nin ve cumhurun bir araya gelmesi ve biatı ile imametın tahakkuk edeceği görüşünde olan İbn Teymiyye²², herhangi birinin Müslümanlarla istişare etmeden başka birine biat etmesi ile seçimin vuku bulmayacağını ifade eder.²³ Ona göre, yöneticiye yapılan biat, nikâh ve kira akidleri gibi hatta onlardan daha önemli bir akiddir. Dolayısıyla biat edenler, bu akde vefa göstermek ve akdi bozmaktan kaçınmak zorundadırlar. Bu akdi feshetmek caiz değildir. Allah ve rasulü yöneticiye itaat ve nasihat etmeyi emretmiş ve ayaklanmayı yasaklamıştır. Hz. Peygamber ahde vefasızlık etmeyi nifak alametlerinden²⁴ saymıştır.²⁵ Bu akdi bozmaya yönelik verilen fetva, din dışıdır ve böyle bir fetva veren kişi Allah'a iftira atmış sayılır.²⁶ Akdi yapan tarfların uymak zorunda olduğu en önemli hususlar şunlardır: her şeyde Allah'a ve rasulüne itaat etmek, her şeyde Allah ve rasulüne asi olmaktan kaçınmak, Allah'a asi olma işinde kimseye itaat etmemek, Allah ve rasulünü her şeyden çok sevmek ve sadece Allah ve rasulüne iman edene itaat etmek.²⁷

İbn Teymiyye, yöneticiye biatın nasıl yapılacağını şöyle izah eder. Biat akdi, bir satış yada nikah akdi gibi yapılır veya önce

²⁰ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, c. I, s. 535.

²¹ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, c. I, s. 527.

²² İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, c. VIII, s. 336.

²³ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, c. III, s. 386.

²⁴ Buhârî, *İmân* 24; Müslim, *İmân* 106

²⁵ İbn Teymiyye, *Mecmû'u Fetâvâ*, c. XXXIII, s. 146.

²⁶ İbn Teymiyye, *Mecmû'u Fetâvâ*, c. XXXV, s. 11.

²⁷ İbn Teymiyye, *Mecmû'u Fetâvâ*, c. XXXV, s. 98.

üzerine biat edilecek şartlar zikredilir sonra “bunlar üzerine sana biat ettik” denilir. Ona göre, daha sonraları ortaya çıkan biat üzerine yemin etme ise, Haccâc’ın ihdas ettiği bir bidattir.²⁸

İbn Teymiyye, yöneticinin tayin edilmesinde ümmetin icmasının önemine de dikkat çeker. Ümmetin bir hususta icma etmesi o şeyin doğruluğuna delildir. Çünkü ümmet dalalet üzerine ittifak etmez. Hz. Peygambere itaat Allah’a itaate sebep olduğu için vaciptir. Aynı şekilde bir husus üzerinde ittifak etmiş olan müminlere de itaat vacip olur. Çünkü onlara itaat, Allah’a ve rasulüne itaat anlamına gelmektedir. Peygamberin bir konudaki hükmü Allah’ın hükmü sayıldığı gibi, ümmetin verdiği hüküm de Allah’ın hükmü gibidir ve vaciptir. Ümmet Hz. Ebû Bekir’in imametini ve ona itaati emretmiştir. Bu emir ile Allah ve rasulünün bunu emrettiği anlaşılır, dolayısıyla buna asi olan Allah’a ve rasulüne asi olmuştur.²⁹ İbn Teymiyye, bu yorumuyla Şia karşısında Hz. Ebû Bekir’in hilafetin meşruiyetini, ümmetin icmasıyla delillendirerek tahkim etmeye çalışmaktadır. Fakat ortaya koyduğu bu görüş, yöneticinin belirlenmesinde esas karar merciinin halk olduğunu ve halkın bir kişinin yöneticiliği üzerinde ittifak etmesi durumunda buna itiraz edilemeyeceğini ifade etmesi bakımından önemlidir.

İbn Teymiyye, yaşadığı dönemde iktidarın intikal şekillerinden olan veliaht tayin etme, varis bırakma ve zor kullanarak iktidar olma yöntemlerini daha çok ele almış ve bu yöntemler hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Ayrıca Şîî düşünce ile girdiği münakaşalarda nass ile tayin konusunu oldukça detaylı bir şekilde incelemiştir. Biz de çalışmamızda veliahtlık usulü, zor kullanarak iktidar olma ve nass ile tayin konularını ayrı başlıklar altında ele almayı uygun gördük.

2. Veliahtlık Usûlü

Mevcut yöneticinin kendisinden sonra makamına geçecek kişiyi tespit ve tayin etmesi usulüne veliaht tayini, istihlaf veya vasiyet etme denilmektedir. İslam âlimleri büyük oranda bu yöntemle

²⁸ İbn Teymiyye, *Mecmû’u Fetâvâ*, c. XXXV, s. 244.

²⁹ İbn Teymiyye, *Minhâcû’s-Sünne*, c. VIII, s. 341.

halife seçilebileceği konusunda görüş birliği içindedirler. Bu kanaatlerine delil olarak ise Hz. Ebû Bekir'in Hz. Ömer'i veliaht bırakması ve sahabenin bu konuda icma etmesini kabul etmektedirler.³⁰

İbn Teymiyye, Hz. Ebû Bekir'in kendisinden sonra Müslümanların hilafet konusunda ihtilafa düşmelerinden korktuğu için Hz. Ömer'i veliaht olarak tayin ettiğini söyler.³¹ Bu yöntemi kabul etmekle İslam ulemasının genel görüşüne uyum sağlayan İbn Teymiyye, Hz. Ömer'in imametinin sadece veliaht tayin edilmesi ile değil, kendisine sahabenin biat etmesiyle elde ettiği güç ve nüfuz ile tahakkuk ettiğini belirtir.³² O sahabe arasında cereyan eden bu tarihi vakıa sebebiyle veliaht bırakma usulünü caiz görmüş ancak kâfi görmemiş, serbest seçim ve mutlak biat esasını öngörmüştür. Halk tarafından desteklenmediği takdirde veliaht tayin edilmeyi yeterli görmemesi ile de geleneksel Sünni anlayışa muhalifet etmiştir.

İbn Teymiyye'nin bu konuda gösterdiği hassasiyetin sebebi onun, Raşid Halifelerin hilafet sisteminin uygulanmasını vacip kabul etmesi ve onu yerine saltanat ve krallığın ikame edilmesini caiz görmemesidir. Ona göre Hz. Peygamber, "*Benden sonra hayatta kalanlarımız birçok ihtilâflar görecek. O zaman benim Sünnetime ve hidayet üzere olan Râşid halifelerin sünnetine sarılın. Aman ha bu esaslara sıkı sıkıya, iyice yapışın. Dinde aslı olmayan sonradan çıkma islerden sakının! Bu şekilde sonradan ortaya atılan her şey bidattir. Her bidat ise dalalettir*"³³ gibi hadisleri ile Raşid Halifelerin sünnetinin lüzumunu beyan etmiş, buna muhalif olan yeni şeylere uymayı yasaklamış ve ona uymanın vacip olduğunu bildirmiştir.³⁴ İbn Teymiyye, *hila-fetü'n-nübüvve* olarak isimlendirdiği ilk dört halife dönemini ve

³⁰ Bâkılânî, Ebû Bekir Muhammed b. Tayyib, *Temhîdül'l-Evâil ve Telhîsü'd-Delâil*, thk. İmadüddin Ahmed Haydar, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, Beyrut, 1987, s. 496; Bağdâdî, *Usulü'd-Dîn*, s. 285; Cüveynî, *İrşâd*, 330; Pezdevî, *Usulü'd-Dîn*, 194; Taftazânî, Sa'deddin, *Şerhu'l-Akîde en-Nesefiyye*, thk. Mustafa Merzûkî, Dârul-Huda, Cezayir, 2000, s. 115.

³¹ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, c. VI, s. 452.

³² İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, c. I, s. 532.

³³ Ebû Dâvûd, *Sünnet*, 6; Tirmizî, *İlm* 16; İbn Mâce, *Mukaddime* 6.

³⁴ İbn Teymiyye, *Mecmû'ü Fetâvâ*, c. XXXV, s. 22.

özellikle Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemini idealize eder, onlardan sonra krallık döneminin başladığını dile getirir. Hilafetin, raşid halifeler dönemi gibi ikame edilemeyeceği için onun yerine krallığın ikame edilmesinin zaruret gereği caiz olduğunu ve hilafetü'n-nübüvve'nin ise müstehab durumunda olduğunu ancak bu görevi yerine getirenin adil olmasının önemli olduğunu belirtir. Adil sultana bu yönetim şekline dolayı bir günah yoktur. Davut, Süleyman ve Yusuf (A.S) gibi bazı peygamberlere de sultanlık caiz kılınmıştır.³⁵

İbn Teymiyye, yönetim sisteminde hilafetü'n-nübüvve'den, saltanata evrilmenin sebebinin sadece yöneticilerde aramaz. Ona göre, bu bozulmanın sebebi, yalnız yöneticiler değil, halk ve yöneticilerin eksiklik ve kusurlarıdır. Bu manayı “*Nasıl olursanız öyle yönetilirsiniz*”³⁶ hadisi ve “*Yaptıklarından dolayı zalimleri, zalimlere hükmeder kılarız*”³⁷ ayeti teyid eder.³⁸

İbn Teymiyye, yönetim sisteminde halkın seçiminin terk edilip, yönetimin babadan oğla yada yakın ve akrabalara intikal etme şekli olan saltanata dönüşmesini kerih görür. Liyakatin esas alınması gerektiğini savunur ve bu tür uygulamaları nehyeden ayet ve hadisleri naklederek bu yöntemi kınar. Bu hususta, Hz. Peygamberin “*Kim içlerinde emir tayin edeceğinden daha çok halkın sevgisini kazanmış biri olduğunu bildiği halde, bir topluluğa başka bir emir atarsa, Allah'a ve müminlere hainlik etmiş olur*”³⁹ hadisini ve Hz. Ömer'in “*Kim Müslümanların bir işini üstlenir, sonra da aralarındaki dostluk ve yakınlık sebebiyle birine vazife verirse Allah'a, rasulüne ve müminlere hainlik etmiş olur*” sözünü zikreder. Ona göre, bir devlet başkanı aralarında yakınlık ve sevgisinden dolayı oğlunu yöneticilik görevine atarsa ve hak etmediğini ona verirse emanete hıyanet etmiş olur. Ayet⁴⁰ ve hadislerdeki⁴¹ emaneti ehline verme emrine aykırı

³⁵ İbn Teymiyye, *Mecmû'u Fetâvâ*, c. XXXV, s. 24-25.

³⁶ el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, c. II, s. 126-127; Münâvî, *Feyzü'l-Kadir*, c. V, s. 47.

³⁷ En'am, 6/129.

³⁸ İbn Teymiyye, *Mecmû'u Fetâvâ*, c. XXXV, s. 20.

³⁹ Buhâri, *Ahkâm*, 7; Müslim, *İmâre*, 14.

⁴⁰ Nisa, 4/58; Enfal, 8/27.

⁴¹ Müslim, *İmâre*, 16.

bir davranışta bulunmuş sayılır. Böyle kimseyi Allah maksadının aksi ile cezalandırır.⁴² Kişinin liyakate bakılmaksızın kendi kabile ve yakınlarından birinin yönetime gelmesini istemesi dini ve şer'i bir şey olmayıp, cahiliyyeden kalma bir asabiyet duygusudur.⁴³

İmamiyye'nin, Hz. Ali'nin oğluna, onun da kendi oğluna hilafeti vasiyet ettiği iddiasını reddeder ve akrabaları yönetici yapmanın münker olduğunu söyler. Ona göre, bazı âlimler halifenin, hilafeti oğluna vasiyet etmesini caiz görmemişlerdir.⁴⁴

Hz. Peygamberin, nebî bir kral değil, kul ve rasul olduğunu dile getiren İbn Teymiyye, bununla ilgili Hz. Peygamberin "*Allah beni kul bir peygamber olmak yada kral bir nebi olmak arasında tercihte bulunmamı istedi ve ben kul ve rasul olmayı tercih ettim*"⁴⁵ dediğini nakleder.⁴⁶ Ona göre bunun en önemli delili onun kendisinden sonra müminlerin yönetim işini kendi yakın akrabalarına bırakmamasıdır. Eskiden beri krallar Müslüman olsun kâfir olsun, makamlarını kendilerinden sonra yakın akrabalarına veliahtlık usulü ile bırakırlar. Ümeyye oğulları ve Abbas oğulları, Selçuklular, doğu ve batıdaki diğer krallar, krallık makamına ve yönetim işlerine akrabalarını ve yakınlarını atamışlardır. Aynı şekilde, müşrik kral Cengiz Han ve ehli kitaptan Fransız kralları da böyle yapmıştır. Bu anlamda Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hilafetleri Hz. Peygamberin nübüvvetinin ve risaletinin kemaline delildir. Çünkü Hz. Peygamber kendisinden sonra hilafet makamına amcası Abbas, amcaoğlu Hz. Ali, Akîl ve Rebîa b. el-Haris'i yada neseben kendisine yakın olan Abdimenafogullarından birini tayin edebilir, veliaht gösterebilirdi. Ancak o hilafetinde ne neseben yakınını nede evinin şerefini öncelememiş, sadece iman ve takvayı öncelik olarak esas almıştır. Eğer Hz. Peygamber kendisinden sonra hilafet makamını ehli beytinden birisine bıraksaydı onun bir kral olduğu şüphesi

⁴² İbn Teymiyye, *es-Siyâsü's-Şer'iyye*, s. 7-10.

⁴³ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, c. I, s. 520.

⁴⁴ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, c. VI, s. 184-185

⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 334; Tirmizî, *Şemâil*, 140.

⁴⁶ İbn Teymiyye, *Mecmû'u Fetâvâ*, c. XXXV, s. 22.

ortaya çıkabilirdi. Eğer ehli beytine miras olarak mal bıraksaydı, varisleri için mal biriktirmiş denilebilirdi.⁴⁷

İbn Teymiyye, konuyu Allah'ın emri ve Allah'a itaatle de ilişkilendirir. Ona göre, Hz. Peygamberin kendi yakınlarına hilafeti bırakmaması, onun ve ümmetinin yalnız Allah'a ibadet ve Allah'ın emrine itaat ettiğini ve başkaları gibi yeryüzünde yücelmeyi arzulamadıklarını gösterir.⁴⁸ İbn Teymiyye, burada "ümme" kavramını kullanmakla muhtemelen öncelikle sahabeleri kastetmiş ancak sahabe demek yerine ümmet demekle ümmetin de bu minval üzere devam etmesini temenni etmiştir.

Sonuç olarak İbn Teymiyye, veliahtlık ve veraset yöntemini raşid halifeler döneminde de vuku bulduğu için prensip olarak reddetmemekte ancak meşruiyetini halkın desteklemesine bağlamaktadır. Liyakatine bakmaksızın devlet başkanlığının babadan oğla yada akrabalara intikalini ise Hz. Peygamberin ve raşid halifelerin sünnetine ve dolayısıyla şeriate aykırı bulmaktadır.

3. Zor Kullanarak İktidara Gelme

İlk dönem İslam toplumunda görülen klasik imam tayin yöntemlerine, zaman içerisinde kuvvet kullanarak iktidarı ele geçiren ve insanların rızasına değil zorla itaat ettirilmesine dayanan yeni bir iktidar olma şekli eklenmiştir. Bu yöntemin karşı konulamaması, Sünni İslam siyaset teorisyenlerinin bu yöntemin varlığını ve vuku bulması halinde meşruiyetini kabul etmelerine neden olmuştur. Bunu kabul etmelerinin temel gerekçesi, Müslümanların birlik ve beraberliğinin bozulması, fitne çıkması ve zulümler yaşanmasına engel olmaktır. Bu anlamda siyasi ve sosyal bütünlüğü sağlamak ve dış tehlikelere karşı Müslümanları koruyabilmek için adil ve dindar olmaktan çok, kudretli, kahr ve cebr sahibi bir yöneticiye duyulan ihtiyaç, Sünni siyaset düşüncesinde kalıcı bir tesir bırakmıştır.

Zor kullanarak iktidar olma, zamanla hilafet ve saltanat arasında fiilî bir ayrışmaya doğru evrilmiş ve bu ayrışma Sünni siya-

⁴⁷ İbn Teymiyye, *Minhâcî's-Sünne*, c. VII, s. 466-467.

⁴⁸ İbn Teymiyye, *Minhâcî's-Sünne*, c. VII, s. 467.

sal söyleme de taşınmıştır. İlk başlarda hilafet tam anlamıyla yönetim manasını karşılıyordu. Ancak güç kullanarak iktidarı elde eden sultanlar, hilafet makamına geçmek yerine, iktidarı halife ile paylaşmayı tercih ettiler. Bu nedenle İslam toplumunda iktidarın dini ve askeri boyutları iki farklı makam tarafından temsil edilme-ye başladı. Hilafetin bir kurum olarak zafa uğraması ve formalite-ye dönüşmesi bu aşamadan sonra hızlandı. ⁴⁹ Abbasilerin ikinci döneminde ortaya çıkan ve giderek yaygınlaşan halifeye bağlı bu sultanlıklar, bazı fıkıhçılar tarafından istila emirliği olarak isimlendirilerek, kavramsallaştırıldı.⁵⁰

İbn Teymiyye'nin siyasi görüşleri incelendiğinde “*el-kudretü ve's-sultân*” yada “*es-sultânu ve'es-Seyf*” diye tabir ettiği, güç ve kuvvetin siyasetteki önemine her fırsatta vurgu yaptığı⁵¹ ve insanlar üzerinde güç, kuvvet ve otorite elde edemeyenin yönetim işini üstleneyeceğini birçok kez dile getirdiği görülür.⁵² Bununla beraber yönetime talip olan kişinin ilk önce “*ehlü's-şevke*” kavramı ile ifade ettiği toplumda güç ve nüfus sahibi kimseler tarafından onaylanmasının gerekliliğinden bahseder. Ona göre, bu kimselerin destek vermesi ile halk itaat edecektir. ⁵³ Bu hususta “*ehlü's-şûra*” ve “*ehlü'l-hal ve'l-akd*” gibi ıstılahlar yerine, “*ehlü's-şevke*”, “*ehlü'l-kudre*” ve bazen de “*zû's-şevke ve'l-kudre*”yi⁵⁴ tercih etmesi ve onların sahip oldukları güce dikkat çekmesi İbn Teymiyye'nin, imamet konusunda güç ile iktidar arasında önemli bir bağ kurduğunu göstermektedir.

O, yönetim işini ehline vermenin önemini ele alırken yöneticilikte, *kuvvet* ve *emanet* olmak üzere iki temel unsurun esas alınması gerektiğini belirtir. Ancak kuvveti emanetten önce zikreder, emanet ve dindarlığa göre kuvvetli olmanın görevi yerine getirme

⁴⁹Evkuran, Mehmet, *Sünni Paradigmayı Anlamak*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2005, s. 148.

⁵⁰ Rayyıs, *İslam'da Yönetim Sistemi*, s. 268.

⁵¹ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, c. I, s. 115, 131, 133, 527,530, 531, 547, 549, 556.; c. IV, s. 524.

⁵² İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, c. I, s. 528, 561,549.

⁵³ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, c. I, s. 527, 550.

⁵⁴ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, c. I, s. 530, 533.

bakımından daha önemli olduğunu öne sürer. Bu konuda “Ücretle tuttuklarının en iyisi, bu güçlü ve güvenilir olan adamdır”⁵⁵ ayetini, Hz. Yusuf’la ilgili “Bugün senin, yanımızda önemli bir yerin (mekân) ve güvenilir bir durumun (emîn) vardır”⁵⁶ ve Cebrail hakkındaki “Bu Kur’an, arşın sahibi katında değerli, güçlü, sözü dinlenen ve güvenilen şerefli bir elçinin getirdiği sözdür”⁵⁷ ayetini nakleder. Ona göre, kuvvet yönetim işlerinde değişik biçimlerde görülür. Mesela, savaş yönetiminde cesaret, savaş tecrübesi, ok atmanın öne çıktığı gibi. Allah savaş öncesi kuvvet ve savaş atları hazırlamayı emretmiş⁵⁸, Hz. Peygamber de⁵⁹ savaş tekniklerini öğrenmeyi tavsiye etmiştir.⁶⁰ Kuvvet ile emanetin bir kişide bulunması nadirdir. İbn Teymiyye bu hususta Halid b. Velid ile Ebu Zerr’i kıyaslar. Halid b. Velid’e göre Ebu Zerr’in daha emin olduğunu ancak yöneticiliğe ehil olmadığını bu yüzden Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir’in Halid b. Velid’i bazı kusurlarına rağmen kuvvetinden dolayı emir tayin ettiklerini ifade eder. Hz. Peygamberden, bir kişi günahkâr da olsa dine hizmet edebileceğini ima eden “Allah bu dini günahkar eliyle de güçlendirir”⁶¹ hadisini nakleder.⁶²

Ona göre, Hz. Peygamberin emirlerine itaat risaletinden dolayı zorunludur. Bunun için güç ve kuvvete ihtiyacı yoktur. Ancak cihad gibi güce dayanan bazı şeyler kendisine yardım eden tabilerinin sayısı artıp güç elde edince emredilmiştir. Kendisinden sonra gelen kişi ise hüküm verebilmesi ve insanların itaat etmesi için güç ve kuvvet sahibi olmalıdır.⁶³

İbn Teymiyye’ye göre, iktidarı elde etmek gücü elde etmekten ibarettir.⁶⁴ İmametın maksatları ancak güç ve kuvvetin elde edilmesi ile yerine getirilebilir. Bu gücün elde edilmesi de topumda

⁵⁵ Kasas, 28/26.

⁵⁶ Yusuf, 12/54.

⁵⁷ Tekvir, /19-21.

⁵⁸ Enfal, 8/60.

⁵⁹ Buhâri, İ’tisam, 142; Müslim, Fezail, 183.

⁶⁰ İbn Teymiyye, *es-Siyâsü’ş-Şer’iyye*, s. 12-13.

⁶¹ Buhâri, Cihad, 182; Müslim, İmân, 178.

⁶² İbn Teymiyye, *es-Siyâsü’ş-Şer’iyye*, s. 15-16.

⁶³ İbn Teymiyye, *Minhâcü’s-Sünne*, c. I, s. 84,86.

⁶⁴ İbn Teymiyye, *Minhâcü’s-Sünne*, c. I, s. 530.

güç sahibi kimselerin desteğini almakla mümkündür. Emirlik, kadılık yada valilik gibi makamlar güç ve kuvvete dayanır. Bu görevlerin yerine getirilebilmesi için güç ve kuvvete sahip olmak gerekir. Bunlar elde edilemezse bu görevlerden maksut olan işler gerçekleştirilemez.⁶⁵ Yönetim işinde yeterlilik, şiddet ve korku ile ya da iyilik ve sevgi ile olur. Fakat aslında olması gereken ise bu niteliklerin tümünün birlikte bulunmasıdır.⁶⁶

İbn Teymiyye, Şia'nın masum imamların imam olması gerektiği ve onların yerine başkalarının yönetici olmasının caiz olmadığı görüşünü, yöneticilikte güç ve kuvveti elde etmenin önemini öne sürerek eleştirir. O kimselerin ilim ve din ehli olduklarını ancak iktidarı elde edebilmek için güç ve kudrete sahip olmadıklarını dolayısıyla, imamet makamına daha layık olsalar bile o makama gelme konusunda aciz kaldıklarını ifade eder. Bu yüzden onların imam tayin edilmediklerini ve bazı müminler onlara itaat etse bile güç ile tahakkuk eden imametnin amaçlarının onlar ile gerçekleştirilemeyeceğini dile getirir.⁶⁷

Yöneticiliği çobanlığa benzeten İbn Teymiyye, çoban olacak kişiye sürünün ancak o işi yapmaya güç yetirebileceği anlaşılınca teslim edileceğini yoksa verilmeyeceğini ifade eder. Ona göre, bu iş bir kudret ile yapılabilir kim yapacağı iş için yeterli kudrete sahip olamazsa o iş ona teslim edilmez. İnsanların yönetiminde de durum böyledir. Halkın yönetimi, ya insanların itaati ile elde edilir ya da güç ile zorla boyun eğdirerek elde edilir. İnsanların yönetimine itaatleri ile ya da zorla muvaffak olup iktidarı elde eden kişi artık itaat edilmesi gereken güçtür, yöneticidir. İbn Teymiyye, bu görüşünü, Ahmed b. Hanbel'in "Kim hilafete gelir insanlar da ittifakla kabul ederlerse yada kim güç kullanarak insanlara boyun eğdirirse imam olur ve Emiru'l-Mü'minîn olarak isimlendirilir. İyi de olsa günahkâr da olsa ona sadakaları vermek caizdir" sözüyle destekler.⁶⁸ Hz. Peygamberin gelecekte haber verdiği bazı hadis-

⁶⁵ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, c. I, s. 527.

⁶⁶ İbn Teymiyye, *es-Siyâsü'ş-Şer'iyye*, s. 18.

⁶⁷ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, c. I, s. 549.

⁶⁸ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, c. I, s. 528-529.

lerinde, ilerde zalim idarecilerin bir şekilde hükmü ele geçireceğini haber verdiğini ve güç sahibi olan imama adil de olsa zalim de olsa itaat edilmesi gerektiğini beyan ettiğini belirtir.⁶⁹

Haksızlık ve zulme sebep olup, kuvvet kullanarak iktidarın ele geçirilmesi durumunda günah irtikab edildiğini kabul eden İbn Teymiyye, bu günahın mesuliyetinin o kişiye itaat edenlere değil onun yerine daha iyi birini getirme güç ve kuvvetine sahip olanlara ve zulmüne yardım edenlere ait olduğunu öne sürer.⁷⁰

İbn Teymiyye, imama itaat konusunda çok ısrar eder ve itaatsizlik etmeyi Allah'a ve rasulüne isyan etmek olarak yorumlar. Bu tür davranışların dinen yasak olduğunu birçok yerde dile getirir. Ancak, Müslüman olan gruplarla savaşmayı ele alırken, imama karşı darbe yapmak üzere karşı gelenler hakkında daha esnek bir tutum sergiler. Ona göre, Müslüman olmakla beraber dinin namaz, oruç, hac gibi bazı emirlerini yerine getirmeyen ve bazı haramları helal gibi işleyen kimselerle kesinlikle savaşılmalıdır. Bu konuda âlimler arasında ihtilaf yoktur.⁷¹ İmamın yönetimine son vermek üzere ayaklanan ya da imama itaatsizlik eden bağiler ise bunlarla aynı durumda değildir. Çünkü onlar belli bir imama asilik emişler diğerleri ise İslamdan çıkmışlardır. Bunlarla savaşılması konusunda âlimler arasında ihtilaf vardır. Bu manada İbn Teymiyye, Hz. Ali'nin kendisine itaat etmeyen Şam ve Basra ehli ile savaşını – Cemel ve Siffin savaşını- kardeş kavgası olarak nitelemekte ve bu mücadele sürecini fitne olarak isimlendirmektedir. ⁷² Ona göre, fitne döneminde savaşmamak daha evladdir. İbn Teymiyye, selefi geleneğe mensup bazı âlimleri de referans alarak bu savaşları gereksiz görür.⁷³

⁶⁹ İbn Teymiyye, *Minhâcû's-Sünne*, c. I, s. 561.

⁷⁰ İbn Teymiyye, *Minhâcû's-Sünne*, c. I, s. 550.

⁷¹ İbn Teymiyye, mevzuyu biraz daha ileri taşımış, sabah namazının sünneti, ezan ve kamet gibi şeâiri terk edenlerle savaşılıp savaşılmayacağı konusunda âlimler arasında ihtilafın söz konusu olduğunu belirtmiştir. Bkz. İbn Teymiyye, *Mecmû'u Fetâvâ*, c. XXVIII, s. 503.

⁷² İbn Teymiyye, *Mecmû'u Fetâvâ*, c. XXVIII, s. 502-504, 486-487.

⁷³ İbn Teymiyye, *Minhâcû's-Sünne*, c. I, s. 537, 542.

Siyasetle ilgili birçok konuda gerçekçi olabilen ve ideal ile vakiayı birbirinden ayırt eden İbn Teymiyye, zor kullanarak silah gücüyle iktidarı ele geçirme konusunda da kaçınılmaz gördüğü vakiayı kabul etmekte ve bu durumu aklî ve dini argümanlarla açıklamaktadır. Ehli Sünnet'in, Emevî ve Abbâsî yönetimlerinde halkın rızasına uymayan, zor kullanan yöneticileri kabullenerek onlara itaat çağrısı yapmasının hikmetini de gerçekçiliğe dayandırır. Ona göre, Ehli Sünnet imamete ehil olanlar yerine, ehil olmayan kimselerin iktidar olmasını istemiş değildir. Ancak Ehli Sünnet, yaşanan gerçekleri görmüş ve başa gelen bu zorunlu (de facto) vakiayı en selim bir yöntemle bertaraf etmeye çalışmıştır. Güç ve kuvveti elde etmiş bu kimseler sayesinde, yönetimin maksadları olan, hadlerin uygulanması, malların taksimi ve düşmanla savaş gibi görevlerin yerine getirilebileceğini kabul etmişlerdir. Masiyet emretmedikçe dinin gereklerine uygun işlerde onlara itaat edilmesini uygun görmüşlerdir. Bir gece başsız kalmak yerine altmış sene zalim bir yönetici tarafından yönetilmeyi evla görmüşlerdir.⁷⁴ İbn Teymiyye, konuya zorunlu durum ve gerçekleri göz önünde bulundurarak yaklaşmış ve sünnî siyasal anlayışın istikrar teolojisi savunmuştur.

İbn Teymiyye, ümmet içinde fitne, zulüm, ayrışma ve kan akmasına sebep olduğu için yöneticiye karşı silahlı mücadeleyi onaylamamaktadır. Ancak silah ve güç kullanarak iktidarı zorla ele geçirmiş kimselere karşı mücadele etme ve karşı gelmeyi ise, yine aynı gerekçelerle reddeder ve onlara itaat etmeyi uygun bulur. Ona göre, iki kötü durumdan daha az kötü olan tercih edilir.⁷⁵ Münker olan, daha büyük bir münkere ve fesada sebep olmamak için ikrar edilebilir.⁷⁶

Yönetim ve iktidar, gücün husule gelmesidir. Bazen bu güç, Raşid Halifelerin iktidarında olduğu gibi Allah ve rasulünün razı olduğu şekilde hâsıl olur. Bazen de zalim sultanlarda olduğu gibi

⁷⁴ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, c. I, s. 547-548.

⁷⁵ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, c. III, s. 391-392.

⁷⁶ İbn Teymiyye, *Mecmû'u Fetâvâ*, c. XXVIII, s. 126; İbn Teymiyye, *Mecmû'u Fetâvâ*, c. XXXV s. 32.

günahkârlık ile elde edilir.⁷⁷ Böylece İbn Teymiyye, iktidarı elde etmenin meşru yollarla halkın biat etmesi ve desteklemesi ile mümkün olabileceği gibi, güç kullanarak zorla elde edilebileceğini de kabul etmektedir. Her iki durumda da esas olan, güç ve kuvvetin elde edilmesidir. Ona göre bu siyasetin doğası gereği böyledir. İbn Teymiyye, her ne kadar konuyu ilk halifeler dönemini de gündeme getirerek açıklasa da, onun bu ve benzer yorumları, zor kullanılarak iktidar olma konusunda yaşadığı dönemden etkilendiği gerçeğini değiştirmez. Çünkü yaşadığı dönemde iktidar sadece güç kullanılarak elde edilmekteydi. İbn Teymiyye, kendi döneminde var olan Abbasi halifesinden ve imametinin meşruiyetinden bahsetmez. Zira güçlü Memlûklü sultanları yanında, halifenin mevcudiyeti güç ve iktidardan yoksun, şekil ve isimden ibaret bir varlıktı. İmameyi ele geçirmenin güç ve kuvveti elde etmekle mümkün olduğunu savunduğu göz önünde bulundurulduğunda, İbn Teymiyye'nin mevcut Abbasi halifesini aciz bir durumda olduğu için imam olarak kabul etmediği söylenebilir.

Sonuç

İslam siyaset düşüncesinde yöneticinin tayini konusunda ortaya koyulan teorik kurallar, siyaset ve iktidarın doğası gereği çoğu kez ideal teoriler olarak kitaplarda kalmıştır. Raşit Halifeler sonrası başlayan saltanat sistemi yüzyıllar boyu devam etmiştir. Ancak yönetim şeklinin saltanat olmasının şer'i kurallara göre halkın yönetilmesine, her zaman engel olduğunu söylemek demek doğru olmaz. Tarihte bazı iktidarlar babadan oğla intikal ederek ya da zor kullanarak elde edilip, bu şekilde devam etmiş olsa da şer'i kuralların hâkim olduğu devletler elbette olmuştur. Fakat, sorumluluk bilinci taşıyan bir halkın rızası ve biat edip, onaylamasıyla gerçekleşen iktidarın, Kur'anîliği ve meşruluğu tartışma götürmez bir gerçektir.

Yöneticinin tayini hususunda, ideal kurallar ortaya koymuş olan Sünnî İslam düşünürleri, değişen şartlar karşısında, esasen meşru bulmadıkları halde, yönetimi -herhangi bir şekilde- ele ge-

⁷⁷ İbn Teymiyye, *Minhâcî's-Sünne*, c. I, s. 530.

çirmiş olan iktidarlara karşı toplumu itaate çağırmışlar ve İslam ümmeti içinde fitne çıkmasından çekinmişlerdir. Bu durum, zamanla bu yönetimlerin meşruluğunun kabul edilmesine ve desteklenmesine sebep olmuştur. Görünen o ki İbn Teymiyye'de bu geleneği devam ettirmiştir. O da İslam ümmeti içinde kargaşa ve fitne çıkması, ümmetin birliğinin bozulması ve Müslümanların zarar görmesi gibi gerekçeler öne sürerek, mevcut iktidara itaat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Yönetimde olan Memlûklü sultanlarının, iktidarı nasıl elde ettikleri hususunu ve yönetimlerinin meşruyetini hiçbir şekilde tartışmaya açmamıştır. Hatta iktidarın elde edilebilmesi için yöneticinin taşıması gereken liyakat vasıflarının birçoğunu söz konusu bile etmemiş, fakat güç ve kuvvet sahibi olmayı, yönetimi elde etmenin olmazsa olmaz şartı kabul etmiştir. Bu durumda ilim, fazilet ve ahlaki erdemler gibi yönetime talip olanın taşıması gereken vasıflar, bir anlam ifade etmez hale gelmiştir. Aslında o bu suretle, içinde bulunulan siyasi durum ve imkanlar nisbetinde, şeriat kurallarının nasıl uygulanabileceği ve toplumun ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağını konuşulmasını daha önemli bulduğunu gösteriyordu. O, yönetime layık olmayan imamın görevinden azledilmesi konusunda ısrarlı olan Mutezile ve Haricileri şiddetle eleştiriyor ve anarşiye sebep olmakla suçluyordu. İbn Teymiyye gibi cüretkarlığı ve radikal duruşu ile meşhur bir alimin, iktidarın babadan oğla intikalini ahlaki ve dini bulmadığı halde, yaşadığı dönemdeki mevcut saltanata doğrudan bir eleştiri yöneltmemesi ve aynı şekilde zorla iktidar olmayı da reddetmemesi, bir düşünürün içinde bulunduğu sosyo-politik şartların etkisiyle görüşlerinde ve entelektüel duruşunda nasıl bir ikilem yaşadığına örnek teşkil eder.

Kaynaklar

Ay, Mahmut, *Mutezile ve Siyaset*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2002

Bağdâdî, *Kitâbu Usûlu'd-Dîn*, İstanbul, Matbaatu'd-Devle, 1928.

Bâkılânî, Ebû Bekir Muhammed b. Tayyib, *Temhîdü'l-Evâil ve Telhîsü'd-Delâil*, thk. İmadüddin Ahmed Haydar, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, Beyrut, 1987.

- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahîh*, Dâru İbn Hazm, Kâhire, 2008.
- Cüveynî, İmâmu'l-Haremeyn, *el-İrşâd ilâ Kavâtı'ı'l-Edille fi Usûli'l-İ'tikâd*, thk. Ahmed Abdurrahîm es-Sayih ve Tevfik Ali Vehbe, Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, Kahire, 2009
- Geçit, Salih Mehmet, *İslam Kelamında Siyaset ve İmamet Tartışmaları*, Doktora tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *es-Sünen*, Kahire, 1953.
- İbn Teymiyye, *Mecmû'ü Fetâvâ Şeyhi'l-İslâm Ahmed b. Teymiyye*, I-XXXVII, (nşr. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım el-Âsimî en-Necdî), Riyad, Dâru Alemi'l-Kütüb, 1991.
- İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünneti'n-Nebeviyye fi Nakdi Kelâmi's-Şî'a ve'l-Kaderiyye*, thk. Muhammed Reşad Salim, 1. bs., I-IX, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, 1986.
- İbn Teymiyye, *Hilâfü'l-Ümme fi'l-İbâdât ve Mezhebü Ehlü's-Sünne ve'l-Cemâ'a*, thk. Osman b. Cuma Damîriyye, Dâru'l-Fârûk, Tâif, 1990.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn b. Haccâc, *Sahîh*, Dâru İbn Hazm, Kâhire, 2008.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb el-Horasânî, *Sünen*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 2007.
- Pezdevî, Ebü'l-Yüsr Muhammed, *Usûlü'd-Dîn*, thk. Hans Peter Linss, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, Kahire, 1963.
- Rayyis, Muhammed Ziyuddin, *İslam'da Yönetim Sistemi ve Temelleri*, çev. İbrahim Sarmuş, Fecr Yayınları, Ankara, 2017.
- Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerîm, *el-Milel ve'n-Nihal*, thk. Ebî Muhammed Muhammed b. Ferîd, Kahire, Mektebetü't-Tevfikîyye, 2003.
- Taftazânî, Sa'deddin b. Mes'ûd b. Ömer b. Abdullah, *Şerhu'l-Mekâsîd* I-III, thk. İbrahim Şemseddin, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2011.
- Tirmizi, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsa, *el-Câmiu's-Sahîh*, Bulak, Kahire, 1292.